

ЗНАЧАЈ ИСТРАЖИВАЊА САВРЕМЕНИХ ИНТЕРПОЛАЦИЈА НА ПРИМЈЕРУ НЕКИХ БЕОГРАДСКИХ УГРАЂЕНИХ ОБЈЕКТА (1990–2018)

МИЛИЦА МИКИЋ

САЖЕТАК:

Интерполације се у архитектури Београда први пут јављају у посљедњој четвртини деветнаестог вијека, а данас представљају готово једини могући начин градње у ужем центру главног града. Како је њихова естетика детерминисана најближим сусједним објектима, са којима заједно чине композиционе јединице улице, трга или блока, истраживање појаве уграђених објеката у београдској архитектури од изузетног је значаја за корекције стратегија развоја естетике дјелова града, а самим тим и града као цјелине. Ово се посебно односи на анализе скоријих интерполација, које нам могу дати одговор о узроцима и правцима кретања актуелне архитектуре данас.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *интерполације, савремена архитектура, урбанизам, контекстуалност*

ABSTRACT:

Interpolations first appeared in the architecture of Belgrade in the final quarter of the nineteenth century, and today represent virtually the only possible way of constructing a building in the city's urban core. As their aesthetics are determined by the adjacent buildings, together with which they form units of street, square, or block compositions, research into the appearance of interpolated buildings among Belgrade's architecture is extremely important for correcting strategies for developing aesthetics of parts of the city, and thus of the city as a whole. This is especially true for analyses of recent interpolations, which can provide us with answers regarding the causes and directions of architecture in the present.

KEYWORDS: *interpolations, contemporary architecture, urbanism, contextuality*

Интерполације се као вид грађења у Београду јављају у посљедњој четвртини деветнаестог вијека као посљедица појачане грађитељске активности која представља манифестацију тежње да се град естетски трансформише из оријенталне вароши у европску метрополу.¹ Током нешто више од 140 година грађења надовезујућих и уметаних објеката, изглед улица се корјенито промијенио. Уобичајени улични низ састављен из мање или више збијених и нанизаних фронтова кућа, испрекидан празним простором или зеленилом, једном започет зидом без отвора, тежио је да постане непрекидни волумен уличних фасада које се међусобно надовезују. Од деветнаестог вијека до данас, заступљеност интерполација у односу на грађење слободностојећих објеката расте, а разлог њихове популарности међу урбанистима и инвеститорима лежи у могућности заузимања веће површине на парцели, што даље доводи до веће нето површине објекта, као и оптималне просторне искориштености грађевинских парцела с уским уличним фронтом. Иако економски исплативе и за инвеститоре и за државу, интерполације престављају захтјеван пројектантски задатак за архитекту, јер је њихова естетика детерминисана естетиком објекта на које се надовезују.

Појам. Типологија.

Методи интерполирања.

Интерполација (лат. *interpolatio*) у архитектури означава сваку интервенцију која се догодила у простору омеђеном постојећим објектима, коју карактерише различит степен тежње да се затечени просторни односи уједначе. У најширем смислу, може се схватити као свако грађење у урбанистички дефинисаном градском простору, а на микроплану као интервенција на објекту који је из неког разлога изгубио цјеловитост форме.² У ужем смислу, интерполације представљају објекат уметнут између два постојећа објекта у низу.

Могуће их је подијелити: према *диспозицији у урбаној матрици*, у односу на *период градње* сусједних објеката и према *начину обликовања*. У односу

на *диспозицију у урбаној матрици* постоје: линијски, угаони, објекти уграђени с три стране и објекти уграђени с више страна.³ *Линијски* тип је најчешћи и представља уграђивање између два објекта у низу. *Угаоне* интерполације су рјеђе од линијских, а налазе се на сустицању двије саобраћајнице, односно дефинишу угао припадајућег блока. Објекти уграђени с *три* стране или *више* уопштено су ријетка појава јер је у таквим позицијама изузетно тешко пројектовати довољно осунчане просторе.⁴ Поред наведених, постоје и специјални типови интерполација, као што су интерполиране надградње и уграђивање објекта у блок са фасадама у свим граничним улицама блока.⁵

У односу на *период градње* објекте можемо подијелити на оне којима сви сусједни објекти припадају знатно старијем периоду градње, затим којима бар један сусједни објекат припада истом периоду градње и бар један сусједни објекат припада старијој градњи и интерполације које имају за сусједе објекте изграђене у истом периоду када и он сам. У оквиру те подјеле могу се анализирати међуодносно тенденција у архитектури различите временске удаљености.⁶

Према *начину обликовања* разликују се: метод факсимила, прилагођавање, метод наглашавања, метод контраста и наметање у контекст, од најблаже до најагресивније интервенције у простору. *Метод факсимила* се граничи с реконструкцијом јер је ријеч о прецизној обнови претходно срушеног односно урушеног објекта. Оно што разликује факсимил од реконструкције јете тип објеката на које се односе. Ако говоримо о прецизној обнови споменика културе, ријеч је о поступку реконструкције. Са друге стране, ако се поново гради исти објекат због своје амбијенталне вриједности и веза које остварује с постојећом архитектуром, говоримо о интерполацији оствареној методом факсимила.⁷ Метод *прилагођавања* подразумијева уважавање затеченог стања без опонашања, кроз стварање просторних и визуелних веза, при чему је изражена тежња повезивања с амбијентом.⁸ Метод *наглашавања* подразумијева акцентовање доминантног елемента архитектуре и може се изра-

зити и кроз детаљ и кроз промјене волуметрије.⁹ Овај тип објеката не тежи да се стопа с амбијентом, али није ни у потпуно контрастном односу према затеченој урбанистичкој слици. Када се објекат уграђује у неко ткиво тако да уноси у урбану композицију елементе који су у супротности с постојећима, али на тај начин да ти супротни елементи комуницирају и свеукупно сачињавају дио хармоничне композиције, онда кажемо да је објекат интерполиран *методом контирасија*. Екстремни вид контрастних интерполација су уграђени објекти који се *намећу у контиексти*, игноришући стваралачке, културне и историјске вриједности затеченог амбијента. Београдском савременом архитектуром доминирају контрастне интерполације. Број контекстуалних интерполација је мањи, али се посљедњих година биљежи раст интерполација које припадају наметањима у контекст, што пријети да трајно уруши и корјенито промијени амбијент Београда.

Успјешност пројектовања интерполације зависи од мноштва фактора међу којима су обликовани, економски, они који се тичу задатих урбанистичких параметара итд. Професор Иво Мароевић наглашава три минимална предуслова за успјешно обликовање интерполације: *валоризација постојеће станања, идентификација с његовим простором и ауторски печат*.¹⁰ Уколико пројектовање обухвати сва три поступка, процјену постојећег стања, поистовјећивање с мјестом грађења и покушај да се утка у визуелни идентитет објекта нешто аутентично, онда су велике шансе да новоизграђена зграда неће нарушити урбану слику припадајуће урбанистичке цјелине, већ ће естетски обогатити амбијент у којем се налази.

Интерполације у архитектури Београда (1990–2000)

Почетак деведесетих година XX вијека, на глобалном плану је обиљежио пад Берлинског зида и уједињење Западне и Источне Њемачке 1989. године. Деведесете су у Европи обиљежене крахом реалсоцијалистичко-комунистичких друштава и

убрзаним технолошким напретком, док су општа архитектонска култура и пракса биле на високом нивоу. То доводи до хиперпродукције и стварања тренда *суиерирађевина* и *стирхийкеаија*.¹¹ У Србији је у то исто вријеме била актуелна друштвена слика супротних вриједности у односу на европске. Распад СФРЈ, санкције, хиперинфлација, незадовољство узроковано константно растућом стопом незапослености, грађански протести, масовне имиграције и бомбардовање НАТО-а оставили су трајни печат на стварност Србије, а крај бурне деценије донио је демократски преокрет 2000. године. У току те деценије, паралелно су се одвијали друштвено-економски колапс, праћен сликама редова за основне животне намирнице, и нагло богаћење лица разних профила, блиских властима, што је умногоме утицало на архитектуру тога доба.¹²

Дивља градња током деведесетих цвјета. Из периферних насеља Београда, становништво се сели у центар, гдје се нелегалне интервенције на објектима пројављују најчешће у виду надградњи објеката које, у највећем броју, представљају неконтекстуално изведене и крајње утилитарне додатке постојећим зградама. Један од узрока појачане градње била је промјена односа на релацији архитекта–инвеститор. Државна предузећа су замијенили приватни инвеститори који нису били у обавези да сарађују с одређеним архитектором или пројектним одељењем, већ су могли да бирају професионалца који би им обећао испуњење жељених интереса у највећем степену.¹³ То је битно уздрмало друштвену позицију архитекте, јер је као професионално лице постао замјењив, а истовремено је рањивост појединих амбијената постала већа.

Обим стамбене градње током посљедње деценије XX вијека је знатно мањи него у Титово вријеме, а тешко економско стање у земљи прате и мање парцеле и габарити.¹⁴ Тако је успорила градња великих слободностојећих објеката на Новом Београду, а интересовање за интерполације у ужем центру Београда нагло је порасло. Мање парцеле, самим тим и мање квадратуре, на пожељној локацији представљају предуслове који одређују рационалну и оствариву инвестицију за више слојеве тадашњег друштва.

Сл. 1. Угаона интерполација М. Лојанице
и линијска интерполација Д. и М. Марушић, 2019.
(фотографија: М. Микић)

Сл. 2. Палаћа 'Цейтлер', улична фасада, 2018.
(фотографија: М. Мартиновић)

Без обзира на неповољне околности, током ове деценије изграђено је више изузетно квалитетних интерполација у центру Београда, које и данас одишу савременошћу. Многе од њих су пратили застоји током изградње, услед неповољних економских и друштвених догађаја.¹⁵ Једна од таквих интерполација јесте стамбена зграда архитеката Дарка и Миленије Марушић на Булевару краља Александра 179–181, за коју је пројекат израђен 1990–1991, а изградња је трајала од 1992. до 2000. године. Најближи сусједи тог објекта су интерполације грађене и планиране у готово исто вријеме, а дио су урбанистичког пројекта за стамбени блок између улица Чеде Мијатовића, Милана Ракића и Булевара краља Александра, који су пројектовали Ђорђе и Милош Бобић.¹⁶ Анализом уграђених објеката, може се уочити усклађеност аутора – брачног пара Марушић, Милана Лојанице и других када је ријеч о пропорцијама и ритму отвора, на појединим мјестима веома прецизна усклађе-

ност спратних висина и, готово цијелом дужином стране блока окренуте ка Булевару краља Александра, јасно уочљива доминантна висина вијенца, што доприноси цјеловитости форме цијелог блока.¹⁷ Поред тога, занимљиво је да дворишна фасада поменутог објекта архитеката Марушић и угаоне интерполације Милана Лојанице на Булевар краља Александра 177 имају фасаде исте материјализације, па се из унутрашње стране блока сагледавају као један објекат. Дакле, ријеч је о двије грађевине које припадају контекстуалном типу интерполација окружених објектима из истог периода градње (сл. 1). Обје одликује двојни карактер, односно уличне фасаде које су репрезентативне и дворишне, већим дијелом изведене у наранџастој фасадној опеци, скромније од уличних, али примјерене унутарблоковском простору. Уграђени објекат на Булевару краља Александра 179–181 компонован је као удвојена кућа у два плана. Предњи план чине два симетрична перфорирана пуна зида на колона-

дама, а задњи стаклена зид-завјеса која дијели фасаду напола и на крајевима фронта се везује за сусједе. Угаони објекат на Булевару краља Александра 177 на крајевима се са обје уличне фасаде равна вијенцем са сусједним објектима, док на углу има истакнуту кулу (сл. 1). Код ове грађевине је изузетно занимљива пастелно љубичаста керамичка фасадна облога с љубичастом спољњом браваријом, чији се тон уклапа са сусједним објектима, посебно с објектом на броју 179–181. Колорит прочеља је истовремено необичан и доприноси истицању карактера саме форме, а уклопљен је тако да ничим не ремети изглед припадајућег дијела улице и блока.¹⁸

У току посљедње деценије XX вијека, у београдској архитектури оживљава форма палате, која се материјализује кроз необичне и скупе фасаде и ексклузивне намјене.¹⁹ Истичу се чак три значајне интерполације у заштићеној зони Кнез Михаилове улице изведене у том периоду. Палате „Цептер“ (*Zepter*), „Прогрес“ и „Кристал“ су међусобно обликовно различите, а заједничко им је што их одликује изузетно снажан ауторски печат и висококвалитетне фасаде, ентеријери и занимљиве пројектантске шеме. Палате „Цептер“ и „Кристал“ спадају у контрастне интерполације, док је палата „Прогрес“ на ужем плану контрастно уграђена, а када је ријеч о композицији доминантне улице, уочава се извјесна контекстуалност у приступу обликовању.

Палата „Цептер“, архитеката Бранислава Митровића и Василија Милуновића, пројектована је 1992, а грађена од 1993. до 1996. године. Налази се у Улици краља Петра 32 и припада линијском типу интерполације, уграђене између два објекта еkleктичне форме из међуратног периода.²⁰ Угаони сусјед је дјело Драгише Брашована из 1927. године, док за сусједну линијску интерполацију аутор није познат. Преко пута палате су *Кућа са зеленим њочама* (1907) Николе Несторовића и Андре Стевановића и кућа Арона Левија (1907) арх. Стојана Тителбаха.²¹ Пројектовати објекат у једној од најстаријих улица Београда изузетна је част и комплексан задатак за архитекте, било да се одлуче за контекстуални или контрастни приступ. Контекстуално приступање обликовању подразумијева ризик да

крајњи резултат буде недовољно упечатљив, а контрастно обликовање – ризик да се пређе у намећање у контекст. Аутори су се одлучили да идеју објекта базирају на комуникацији с прошлошћу у циљу рефлектовања будућности.²² Композиција објекта је постигнута хијерархијски организованим плановима. Први план чине челични конструктивни и везивни елементи од инокса, на које је дјелимично ослоњен акценатовани истурени вијенац. Они вуку и као да држе у равнотежи масивни камени зид перфориран квадратима у правилном растеру, ослоњен на благо наглашену густу колонаду (сл. 2). Стаклена зид-завјеса је посљедњи и најдубљи слој композиције и њена површина је знатно већа од површине зида. Она представља спону са сусједима помоћу које се постиже довољна дистанца од сусједних објеката да би главни мотив композиције био сагледив. Функционалне улоге слојева фасаде су замијениле мјеста. Масивни зид није и преграда између спољњег и унутрашњег простора, већ има функцију историјског елемента и главног мотива на фасади, односно он је симбол.²³ Стаклена опна врши функцију зида и затвара унутрашњи простор и дата јој је улога која је у традиционалној архитектури била везана искључиво за пуни зид. На тај начин је приказана и одлика времена у ком је наглашена примјена стаклених равни и у функционалном и у естетском смислу. Поред тога што представља занимљиву композиционо просторну игру, палата „Цептер“ својом материјализацијом најављује еру хај-тека у Србији.²⁴ Четвртину вијека од изградње, објекат још одише савременошћу, а висококвалитетни материјали и беспријекорно извођење и одржавање фасаде чине да прочеље изгледа замрзнуто у свјетим идејама свог времена.

За линијску интерполацију у Улици кнеза Михаила 30 расписан је 1990. године јавни анонимни конкурс, на којем су прву награду освојили архитекти Спасоје Крунић и Слободан Рајовић.²⁵ Парцела на којој се објекат налази је уска и трапезоидна, а поред Кнез Михаилове, излази и на Чика Љубину улицу. Сусједни објекти палате „Кристал“ су палата „Зора“ (1904) архитекте Милана Ан-

Сл. 3. Палаћа 'Кристал', фасада у Кнез Михаиловој улици, 2019.
(фотографија: М. Микић)

тоновића и кућа Ђуре Панића (1928/1929) архитекте Александра Јанковића, обје пројектоване у стилу академизма.²⁶ Ови објекти нису висински усаглашени, па је један од задатака нове административне зграде био да ублажи несклад у висинама вијенаца, а већ на први поглед је уочљиво да су архитекти то и покушали. Пословни објекат „Кристал“ је с кућом Ђуре Панића прецизно висински усаглашен, док према палати „Зора“ висинско равнање није прецизно изведено, али то не умањује битно естетску вриједност грађевине (сл. 3). Композиција је тродјелна и састоји се и из три вертикалне зоне, према сваком од сусједа по једна мирна површина, која прави довољну дистанцу за сагледавање доминантног мотива у виду лепезастих еркера у стаклу.²⁷ Уочљива је асоцијативна веза између заталасане композиције куће Ђуре Панића и

Сл. 4. Палаћа 'Пројрес', фасада у Кнез Михаиловој улици, 2019.
(фотографија: М. Микић)

стаклених закривљених волумена, као и пропорцијска веза између вертикално устројених отвора новопроектваног објекта и палате „Зора“. Важно је поменути да је овај објекат унио једну новину у шеме кретања пјешака на овом дијелу града. У приземљу је формиран отворени пасаж који повезује Кнез Михаилову и Чика Љубину улицу, што није уобичајена пракса код интерполација уског фронта и свједочи о томе да у процесу пројектовања аутори нису мислили само на интерес инвеститора већ су сагледавали шири значај објекта и улица којима припада. Из пасажа је могуће дјелимично видјети галерије у унутрашњости објекта, око којих су организовани канцеларијски простори.²⁸ Доминантни материјали су свијетлосиве камене облоге и стакло, а за анализирано архитектонско дјело се може рећи да је методом контраста уграђено у постојеће

урбано ткиво, али тако да доприноси слојевитости и богатству архитектонских стилова улице.

Конкурс за зграду Акционарског друштва „Прогрес“ 1990. године освојили су архитекти Љубиша Мангов и Миодраг Мирковић, који су пројектовали пословну угаону интерполацију, која се и данас може сврстати у најуспјешније интерполације новије архитектуре Београда. Објекат је смјештен на издуженој парцели која је краћом страном окренута ка Кнез Михаиловој улици а дужом ка Змај Јовиној, односно краћа страна је дио улице репрезентативнијег карактера и ширег профила, што је са становишта обликовања знатно захтјевније него да је ситуација била обрнута. Сусједи палате „Прогрес“ су стилски разнолики, па је поред усклађивања карактера двију улица било потребно обликовати контактна мјеста композиције тако да буду у хармонији са грађевинама на које се надовезују, али да се истовремено одржи цјеловитост форме. Архитекти Мангов и Мирковић су комплексан пројектантски изазов ријешили тако што су према сусједним зградама фасаду обликовали као традиционалан масиван зид с великим правоугаоним отворима у правилном растеру, док је на самом углу и дјелимично у Змај Јовиној улици објекат обликован као стаклена опна, која се органски усијеца у поменуте зидове и са њима формира нераскидиву цјелину, чија је необичност навела неке историчаре умјетности да је стилски повежу с касном фазом постмодернизма, али и са експресионистичким тенденцијама и *барокним искуством* (сл. 4).²⁹ Ипак, за ауторе објекта стил није био водиља у процесу пројектовања, већ намјера да композицију обликују тако да доприноси визуелном балансу околине.³⁰ То је посебно уочљиво у просторном дијалогу који палата „Прогрес“ остварује с Француским институтом, гдје се јавља асоцијативна веза двају висински истакнутих заобљених углова, што је битно допринијело укупном изгледу непарне стране Кнез Михаилове улице. Са осталим наспрамним објектима дијалог је остварен путем деформисаних рефлексија на закривљеном платну.³¹ Динамична композиција, која је истовремено и контрастна и контекстуална, представљала

је новину за вријеме у којем је настала, а и данас се принцип постављања традиционалног и модерног истовремено са изразито ортогоналним и валовитим формама среће изузетно ријетко, јер поред великог ризика да концепт буде затрпан мноштвом елемената и остане нечитљив, објекти овог типа су веома захтјевни и са становишта градње.

Три поменуте палате су формом, материјализацијом и појединачним идејама које носе допринијеле разноликости архитектуре цјелокупне заштићене зоне Кнез Михаилове улице, а све три одликује изузетно снажан ауторски печат и естетика која и данас одише савременошћу, а која је постигнута смјелим просторним склоповима, висококвалитетном материјализацијом и прецизним извођењем. Поред поменутих репрезентативних интерполација, у ужем центру Београда пажљивим посматрањем можемо уочити још неке успјешне примјере уграђивања у постојеће урбано ткиво.

Палата „Зора“ (1995–2000), архитекте Спасоја Крунића, имала је сличне улазне параметре као и палата „Прогрес“, али је аутор проблем обликовања рјешавао на другачији начин од архитеката Мангова и Мирковића. Парцела је смјештена на углу улица Кнегиње Зорке и Макензијеве и краћом страном је оријентисана ка Макензијевој, која има шири профил и већу саобраћајну фреквентност. Сусрет двију улица различитог карактера рефлектовао се на фасади објекта тако што су формирана два волумена за сваки од угаоних фронтана. Према Улици кнегиње Зорке, објекат се на углу завршава заобљено, док је фронт у Макензијевој завршен тако да наглашава оштрину угла под којим се сијеку улице (сл. 5). Мјесто сусрета двају волумена одвојено је уским зидом-завјесом, а различитости карактера су измирене кориштењем једног материјала за све непрозирне површине на грађевини па је тако произведен утисак монолитности и цјеловитости форме. Аутор је за завршну обраду пројектом предвидио камене облоге, што инвеститор није уважио, па је објекат изведен у алуминијумским панелима, што је нарушило утисак.³² Веома је значајно поменути случајеве у којима изведено стање одступа од пројекта, јер финални производ

Сл. 5. Палаћа 'Зора', фасада на улици Макензијеве и Улице кнегиње Зорке (фотографија: М. Микић)

се у широј, а некад и стручној, јавности углавном третира као резултат укупног рада аутора објекта, а у формирању естетике једне зграде учествују главни односно одговорни архитекта, који веома често није исто лице као и аутор, многобројни сарадници, извођачи и инвеститори, који сви утичу на изглед објекта, а критике се најчешће износе само на рачун аутора.

Административно-пословни објекат „Јинпрос“ (1997–1998) један је од примјера интерполација гдје је аутор успио издејствовати да зграда добије фасаду од трајног и висококвалитетног материјала, упркос противљењу инвеститора.³³ Ријеч је о угаоном објекту смјештеном на мјесту уливања Улице кнегиње Зорке у Булевар краља Александра, који је уграђен између сусједних зграда међу којима је велика разлика у спратности. Архитекта Светислав Личина је поштовао висинске карактеристике оба сусједа тако што је грађевину конципирао као пре-

клапање два истакнута волумена, од којих се сваки висински равна са себи најближим објектом (сл. 6). Поступак обликовања гдје дјелови зграде излазе из сусједних објеката има за улогу да учврсти структуру блока као цјелине и да повеже естетски разнородне композиције.³⁴ Објекат концептуално извире из основа модерне архитектуре, а изузетне архитектонске и урбанистичке вриједности почивају на успјешном контекстуалном методу уграђивања без мимикрије и одабиру материјала због којих оставља утисак *мирне рејрезенцијативности*.³⁵ Ипак, код овог објекта се јавља драстично различит третман уличне и дворишне фасаде, што је случај с многим интерполацијама у Београду. Пракса која подразумева да се с великом пажњом третира само она фасада коју највећи број пролазника види углавном је последица недостатка новца за комплетно извођење или равноправно третирање дјелова пројекта, а ријетко када је намјера самог архитекта. То је, парадоксално, најизраженије код стамбених објеката који су углавном инвестиције знатно мање вриједности од пословних. Један од таквих је и стамбено-пословни објекат архитекта Бранислава Митровића у Кумановској 14–16, пројектован 1996–1998. године, а изграђен између 1998. и 2000. године, код којег је дисбаланс у естетици уличне и дворишне фасаде толико велик да се, посматрајући само фотографије, стиче утисак да су посриједи два различита објекта.³⁶ Личнијска интерполација архитекта Митровића смјештена је на изразито дубокој парцели, између двије предратне стамбене зграде уједначених вијенаца и плошних фасада. Како је фронт грађевине изузетно узак, а сусједне зграде немају наглашену трећу димензију, изазов у пројектовању, поред организације станова тако да ниво освијетљености буде задовољавајућ, било је и компоновање фасаде тако да се нагласи тродимензионалност.³⁷ Аутор је формирао фасаду у два слоја, који се разликују у односу на хоризонталну пројекцију угла који заклапају с регулационом линијом, на коју је постављена основна фасадна равна. Бетонски слој је статичан и постављен на фронталну равна која се клапа с регулацијом, док динамичан слој фасаде чине

Сл. 6. Пословно-административни објекат 'Јуниор', 2019.
(фотографија: М. Микић)

покретне дрвене жалужине од храстовине, постављене тестерасто у равнима које нису паралелне с равни бетонског слоја (сл. 7). Жалужине се крећу по металним шинама, а цијели систем носи колонада челичних стубова, завршена наглашеним кровним вијенцем, који је заштитни знак архитекте Митровића и свједочи о континуитету његовог ауторског израза. У хоризонталној пројекцији раван истуреног кровног вијенца прелази у поље сусједних парцела, што одступа од правила градње за овај дио града, али је овај изузетак концептуално оправдан јер објекат у Кумановској улици на тај начин повезује сва три објекта у низу и ставља их *под исти кров*. Композиција дворишне фасаде не одаје утисак слојевитости и промишљености уличне фасаде. Она се према окружењу поставља контрастно, али не кроз умјетнички слојевит приступ већ изразито жутом бојом једног од дворишних фасадних зидова, за коју није могуће наћи мотивацију у просторним односима и колориту затеченог. Оно што тај објекат разликује од претходно поменутих јесте неадекватно одржавање и одабир материјала, па и улична и дворишна фасада данас остављају утисак оронулости.

Сл. 7. Стамбено-пословни објекат у Кумановској 14–16,
улична фасада, 2019. (фотографија: М. Микић)

Уграђене објекте реализоване у току последње деценије XX вијека карактеришу јаке ауторске тенденције с једне стране и крајње утилитарна и безлична нелегална градња са друге стране. Јавни конкурси су још били уобичајена пракса за добијање пројеката на бољим локацијама, али се с извођењем неријетко одуговлачило, а неки од објеката су током извођења дјелимично промијенили карактер или нису реализовани до краја. Често је уочљив неједнак третман уличне и дворишне фасаде, углавном из економских разлога. Позиција архитекте на крају XX вијека је још јака и подразумева велико повјерење инвеститора. Дјелимичан разлог за то је чињеница да употреба софтвера није била омасовљена, те да стручна а још мање нестручна лица нису с лакоћом владала програмима за пројектовање, па су архитекти имали већу контролу над естетиком грађевина него што је случај данас. Већ почетком XXI вијека, знатно се мијења ситуација на пољу софтверског пројектовања и архитектонске репрезентације, што доводи до великих промјена у процесу пројектовања, али и у крајњем резултату, односно изведеним објектима.

Интерполације у архитектури Београда (2000–2018)

Почетак трећег миленијума је донио велике друштвено-политичке промјене Србији. Нова демократска власт, деиндустријализација и трансформација у правцу центара услуга, привлачење међународних инвеститора у Београд, смањење незапослености и динамичан раст бруто домаћег производа – бојиле су стварност новим оптимизмом.³⁸ Убрзан развој технологије и масовнија употреба интернета убрзали су проток информација, што је допринијело ширењу глобалних трендова и појачаној тежњи да се становници Балкана, а посебно Београда, као вишемилионске насеобине, осјећају дијелом Европе и цијелог свијета. Са друге стране, јачајући неолиберализам, који се заснива на идеји слободног тржишта, настоји да све економске процесе убрза у циљу ефикасности, што се битно одражава на градитељство, које је одувijek било узрочно-последично везано за економске токове. Грађевина тако постаје тржишни производ, а њене архитектонске вриједности престају бити примарне.³⁹ Конкурси за пројекте бивају све рјеђи, јер пројектовање и селекција, која укључује ускостручне и шире дискусије, одузимају драгоцјено вријеме, које се изједначава с новцем. Заједно с надолазећим капиталом, долазе и инострани пројектанци, а домаћи стручњаци се често заобилазе у одлукама важним за град, а некад и из целокупног процеса пројектовања идејних рјешења, док је за касније фазе разраде пројекта још увијек, бар формално, неопходан печат стручних лица с одговарајућим лиценцама. Непознати иницијатори пројеката, инвеститори и пројектанци бивају све чешћи, као и промјене урбанистичких планова у циљу задовољавања потреба улагача, а на штету самог града.⁴⁰ Паралелно са друштвено-политичким промјенама долази до експанзије информационих технологија, што корјенито мијења процес пројектовања, који се вишеструко убрзава захваљујући масовној употреби софтвера за пројектовање и моделовање. Услед тога, олакшано је увођење промјена у току процеса пројектовања па се неријетко идејна рјешења битно разликују од изведеног објекта.

Уочава се тежња за праћењем глобалних трендова, чак и онда када не одговарају окружењу у којем се новопроекттовани објекат налази. Долази до умножавања деперсонализоване архитектуре, која се може наћи на било ком мјесту, чиме су нарушене амбијенталне вриједности многих урбанистичких цјелина. Интерполације у заштићеним зонама Београда су све чешће, при чему расте број уграђених објеката који се намећу у контекст, док је контрастних интерполација нешто мање, а контекстуалних примјера готово да нема, па се поставља питање у ком правцу се креће стратегија формирања естетике града ако јача тенденција да се визуелно истакне готово свака грађевина. Иако је временска дистанца за објективно сагледавање уграђене архитектуре овог периода изузетно мала, неопходно је у континуитету анализирати примјере добре и лоше праксе, јер посљедице које за собом оставља лоша пракса шире се на исти начин на који се објекти уграђују у постојеће ткиво, ланчано.⁴¹ Праве размјере утицаја скоријих наметања у контекст архитектуре Београда моћи ћемо да сагледамо тек када прође довољно времена да те објекте посматрамо без емоција и импулсивности коју носе прве импресије, али је стручна критика савремених архитектонских дјела од суштинског значаја за очување вриједности града.

Поменути промјене у архитектури нису наступиле нагло с преласком из XX у XXI вијек. Оне се јављају испрва у назнакама, испреплетане са доминантним тенденцијама ауторске архитектуре посљедње деценије XX вијека. Један од таквих примјера јесте угаона интерполација архитекте Бранислава Митровића из 2002. године, за коју је аутор освојио прву награду на конкурс у 1999. године.⁴² Реч је о уграђеном пословном објекту који се налази у Рајићевој улици, првенствено предвиђеном за управна зграду „ХВБ“ (HVB) банке. Карактерише га контрастан метод обликовања када се посматра шире окружење и континуитет ауторског израза материјализован кроз хипертрофирану надстрешницу, која прелази регулацију у мјери већој од законом дозвољене, чиме залази у јавни простор и креира дискутабилну визуру према Сабор-

Сл. 8. Пословни објекат 'ХВБ' банке у Рајићевој улици, 2019.
(фотографија: М. Микић)

ној цркви.⁴³ Масивну надстрешницу носе истурени стубови и тај архетипски склоп основних архитектонских и конструктивних елемената, сачињен од вертикалних носећих елемената и кровног покривача, знак је по којем се архитектура Бранислава Митровића распознаје. Поред агресивног задржања истуреног кровног вијенца у јавни простор, стиче се и утисак предимензионисаности архитектонске композиције у односу на околне објекте (сл. 8). Међутим, захваљујући дијалогу који објекат остварује с најближим сусједима, не можемо говорити о наметању у контекст већ о екстремно контрастној интерполацији. Према сусједној згради на углу улица Рајићеве и Грачаничке, аутор пресликава елементе постојећег објекта, задржавајући њихове позиције и пропорције и уносећи ритам отвора постојећег у новоизграђени објекат, чиме се постиже ефекат извирања нове зграде из старе. Комуникација са сусједном зградом у Улици цара Лазара постигнута је комбинацијом пресликавања пропорција и елемената ризалита постојећег

објекта архитекте Јована Илкића и дистанцирања ритмичком паузом у виду неутралног стакленог платна. Сам угао Рајићеве и Улице цара Лазара наглашено је модеран и транспарентан. Конструкција објекта је дјелимично огољена на контактним мјестима носећег и ношеног, па тако конструктивни елементи равноправно учествују у формирању естетике с неносећим елементима и попримају функцију макроорнаманта, што је прогресиван обликовни гест за то вријеме.⁴⁴ Пословна зграда „ХВБ“ банке је, поред занимљиве просторне игре којом је обогатила архитектуру Рајићеве улице, на овај начин наговјестила тренд одступања од правила градње и непрестано растућу жељу за истицањем архитектуре кроз предимензионисаност, чије је упориште потреба инвеститора да остваре што већи број нето квадратних метара простора, а тиме и већу економску добит. Убрзо након реализације Митровићевог уграђеног објекта у заштићеној зони, реализован је и низ мање репрезентативних али свакако не безначајних интерполација, које су

Сл. 9. Стамбено-пословни објекти у Стојана Протића 16, улична фасада, 2019. (фотографија: М. Микић)

питање претјераних димензија подигле на виши ниво, који нажалост данас представља свакодневицу архитектонске праксе. За разлику од „ХВБ“ банке, која величином доминира својим окружењем, али ипак поштује природну висинску регулацију коју намећу сусједни објекти, за пословну зграду „Орач“/„CRRON“ (2003) Огњена Ђуровића на углу Булевар ослобођења и Улице кнегиње Зорке карактеристично је то што висински одступа од оба сусједа, а из скромне обраде контактних зидова читљива је претпоставка да ће објекти на које се новоизграђена интерполација надовезује у неком тренутку бити уклоњени и замијењени новим уграђеним објектима.⁴⁵ На тај начин пословни објекат „Орач“ намеће околним објектима нове вриједности које креирају улазне параметре за будуће пројекте. Ипак, намјера аутора да обликује зграду у односу на урбанистичке услове на те-

рену, видљива је у покренутости конститутивних волумена композиције, који се драматично сусрећу на самом углу двију улица. Окружење пословног објекта карактеришу многе парцеле с неугледним приземним грађевинама лошег бонитета и фасадама којима је потребна хитна реконструкција, па је архитекта Ђуровић својим остварењем унио неопходно освјежење у постојећи урбани пејзаж.⁴⁶

Интерполације мањих габарита бивају све рјеђе, за шта су добрим дијелом одговорни креатори урбанистичких планова, којима је дефинисана изузетно велика спратност у односу на профиле појединих улица. Ипак, могуће је пронаћи поједине примјере уграђених објеката мањих димензија, као што је стамбено-пословна линијска интерполација архитекте Спасоја Крунића у Улици Стојана Протића 16 (2003–2005), чија је висина пропорционална попречном пресеку улице, а естетика примјерена мјесту и намјени објекта (сл. 9).⁴⁷ Међутим, на крају исте улице, на углу с Улицом Боре Станковића, изграђена је између 2009. и 2016. године угаона интерполација архитекте Душка Филиповског, која је за цијела три спрата виша од просјечне спратности околних зграда (сл. 10). Она се у тренутку изградње драстично разликовала од постојеће околне архитектуре и започела је тренд планирања и реализације изразито неконтекстуалних и предимензионисаних грађевина које пријете да у скорој будућности опколе Храм Св. Саве и смање његову видљивост из околних и даљих улица.⁴⁸ Објекат је 2016. године добио престижну награду Салона архитектуре, иако су његове урбанистичке вриједности и односи које гради с околном архитектуром, историјом и традицијом грађења на Врачару веома дискутабилни.

За разлику од претходно поменуте интерполације која у потпуности игнорише просторне и амбијенталне вриједности околне архитектуре, постоје и уграђени објекти који се вежу за само један сусједни, а са другим, диктирано правилима градње којима је прописано обликовање зидова према бочним границама парцеле, не остварују никакав однос. Разлог за такав приступ са пројектантског становишта је оправдан јер на парцелама тог ти-

Сл. 10. Стамбено-пословни објекат у Боре Станковића 17, 2019.
(фотографија: М. Микић)

па правила градње за зону којој припадају најчешће подразумевају бочне зидове без отвора, са отворима помоћних просторија или свјетларницама, чиме је наговијештено уклањање одређеног сусједног објекта у будућности. Међутим, посматрано из угла урбанистичког планирања и развоја, такав приступ чисто параметарског планирања је оправдан само у случају да је томе претходила детаљна валоризација и да се за сусједни објекат, за који се планира и претпоставља будућа замјена, утврдило да је дотрајао и да његова историјска, архитектонска и вриједност коју носи у колективној меморији насеља није довољно велика да би се ревитализовао.⁴⁹ У том контексту је важно поменути два различита примјера у архитектури уграђених објеката у Београду.

У Новопазарској улици 53 је 2010. године реализована контрастна линијска интерполација Вање Милетић и Ирене Виденов, чију естетику одликују суптилност и истанчан осјећај за компоновање маса. Грађевина се налази на катастарској парцели 1363 Катастарске општине Врачар и припада *Зони трансформације породичног станаовања у делимич-*

но формираним градским блоковима у вишепородично станаовање (2.С6.1). Правила градње за ову зону дозвољавају максималну висину вијенца 18 м, односно висину вијенца повучене етаже 21,5 м, што је у складу с висином сусједног објекта на броју 51. Међутим, иста правила градње забрањују прозоре на калканским зидовима према сусједним зградама.⁵⁰ Сусједна парцела на углу Новопазарске и Тополске улице припада зони 2.С6.3, за коју је предвиђена максимална висина вијенца објекта 12 м, односно максимална висина сјемена 15 м, што дефинише оријентациону спратност П+2+Пк/Пс.⁵¹ Тренутно се на тој парцели налази породична једносратница доброг бонитета, за коју ништа не указује да би ускоро могла бити срушена, па је необрађени калкански зид новопроектваног узиданог објекта, који доминира визуром из правца сквера формираног укрштањем Новопазарске, Тополске и Улице војводе Драгомира посљедица примјене важећег урбанистичког плана. У том случају примјена плана се у пракси показала као просторно нелогична, али постоје примјери гдје план оправдано предвиђа замјену неког објекта. Један од таквих јесте објекат

Сл. 11. Пословни објект у Кнез Михаиловој 44, 2019.
(фотографија: М. Микић)

у Ресавској 23 (2008–2010), аутора Горана Војводића и Александра Хрњеца, интерполисан између двострано узидане шестоспратне грађевине на броју 21 и једнострано узиданог једнопородичног објекта ниске спратности и изузетно лошег бонитета на броју 25. Аутори у складу с планом, али и стањем на терену, граде везе са сусједним објектом више спратности, претпостављајући да ће објекат ниже спратности бити уклоњен, с обзиром на чињеницу да је у видно девастираном стању и окружен објектима више спратности са свих страна.

Важеће урбанистичке прописе, поред пропуста у планирању волумена будућих интерполација, одликује претјерана флексибилност и прилагођавање у корист инвеститора, као и недостатак довољно јасних смјерница које се тичу естетских вриједности узиданих објеката.⁵² Ово се битно одразило на заштићену зону Кнез Михаилове улице, која је у XXI вијеку, поред већ поменуто управне зграде „ХВБ“ банке, добила још шест значајних интерполација, које, свака понаособ, покрећу различит сет питања о развоју естетике града.

У Кнез Михаиловој 27 је 2010. године реализована реконструкција, ревитализација и пренамјена пословног објекта с почетка шездесетих година XX

Сл. 12. ТЦ 'Рајићева', поглед из Рајићеве улице, дејала, 2019.
(фотографија: М. Микић)

вијека у хотел. Реконструкција је обухватала комплетну функционалну реорганизацију, повлачење приземља ка регулационој линији и промјену карактера фасаде. Зграда је смјештена између двије неупадљиве стамбено-пословне посљератне зграде чија архитектонска вриједност није велика, па је било очекивано да ће успоставити просторни дијалог с неким од околних значајних архитектонских здања. Умјесто тога, Београд је добио неконтекстуалну савремену интерполацију с непрецизно изведеном фасадом и неусклађеним колоритом. За крајњи резултат, не можемо у потпуности кривити архитекте Бранку Тмушић Стојановић и Бранислава Стојановића, јер је њихово идејно рјешење измијењено, а они замијењени другим пројектантом.⁵³ Нешто ниже, у правцу Калемегдана, на броју 44 је, без претходно расписаног конкурса, реконструисана и корјенито измијењена некадашња робна кућа „Беко“. На њеном мјесту се данас налази пословни објекат турске робне марке „LC WAIKIKI“, непознатог аутора и непознатог инвеститора, која је и пројектована и реализована између 2017. и 2018. године (сл. 11). Ријеч је о контекстуалној линијској интерполацији која за најближе сусједи има објекте изузетне архитектонске и историјске вриједности, кућу

Сл. 13. Хотел у Васе Чарапића 2–4, појед са Трга Републике, 2019.
(фотографија: М. Микић)

Вељка Савића и Прву хрватску штедионицу. Први сусједни објекат је један од најстаријих сачуваних објеката у Београду, изграђен након усвајања првог регулационог плана 1867. године, у комбинацији романтизма и неоренесансе.⁵⁴ Друга сусједна грађевина је антологијска интерполација архитекте Диониса Сунка, у којој се данас налази музеј „Цептер“, а првобитно је била изграђена за потребе Прве хрватске штедионице. Прочеље је инспирисано сецесијским мултифункционалним палатама у Берлину, а композицију одликује суптилна, али богата фасадна пластика.⁵⁵ Новопроектовани узидани објекат „LC WAIKIKI“ са оба сусједна здања остварује комуникацију само кроз колорит, док је с кућом Вељка Савића успостављена и веза путем пропорције фасадних отвора и ту се завршава контекстуалност композиције коју одликује мирноћа, али и монотоност. Објекат дефинишу нејасни пропорцијски односи, недостатак ауторског печата и банализација орнамента у виду геометријске шаре на тамним стакленим површинама.⁵⁶

Поред уобичајених угаоних и линијских уграђених објеката, Кнез Михаилова улица је 2017. године, пуних осамнаест година након конкурса, добила једну специфичну интерполацију – трго-

вачко-пословни и хотелски комплекс „Рајићева“, који је интерполиран у блок, па излази са четири фасаде на четири улице, Кнез Михаилову, Париску, Узун Миркову и Улицу краља Петра.⁵⁷ Пројекат је изазвао бурне реакције стручне и шире јавности и до данас су мишљења о дјелу архитеката Милана и Владимира Лојанице веома подијељена, највише због тога што је посриједи изузетно велика структура испреплетаних кубичних маса, које више разбијају форму блока него што је чине цјеловитом (сл. 12). Још један од извора бурних реакција јесте и то што је репрезент потрошачког друштва ушао у простор који је до тада био ексклузивно намијењен култури. Сусједни објекти су Библиотека града Београда, из 1867. године, кућа трговца Михаила Павловића, из осамдесетих година XIX вијека, кућа Арона Левија архитекте Стојана Тителбаха и Кућа са зеленим њочницама архитекте Николе Несторовића, обје из 1907. године, и сви су препознати као архитектонска здања од изузетног значаја за Београд, па не изненађује што су многи грађани и стручњаци изразили неслагање због изградње тржног центра у оваквом амбијенту.⁵⁸ Новоизграђени комплекс одликује изразито савремена естетика, нечитљив концепт, предимензионисаност у односу на окружење, општи недостатак успостављања дијалога са сусједним објектима и многобројне рекламе које учествују у естетици фасада, а које су угрозиле естетику улица у којима се налазе. Иако је прошао мали временски период од тренутка изградње да би се изнио објективан став о овој грађевини, изузетно је важно анализирати примјере тог типа кроз отворени јавни и стручни дијалог како би се избјегла будућа агресивна преиначавања амбијенталних вриједности у оквиру подручја под заштитом. Предмет полемика везаних за наметљиву савремену архитектуру у оквиру заштићене зоне Улице кнеза Михаила био је и пројекат реконструкције централне зграде компаније „Југодрво“, у Улици Васе Чарапића 2–4, реализован од 2014. до 2015. по пројекту Миомира Лужајића, који је трајно измијенио изглед Трга Републике. Композиција се састоји од два кубуса, црног и златног, који су бојом, текстуром и материјализацијом у ап-

Сл. 14. Хоџел 'Сквер Најн', Сџуденџски џџр 9, 2019.
(фоџоџрафија: М. Микић)

солутној дисхармонији с објектима Народног музеја, палатом „Реунионе“, Домом штампе, Народним позориштем, зградом Југословенске банке и „Југоекспорта“, односно са свим објектима који дефинишу изглед главног градског трга главног града Србије (сл. 13).⁵⁹ Тај објекат је Милорад Х. Јевтић у недељнику *Време* назвао *урбаним уљезом*, јер не само да очигледно не припада ужем амбијенту у којем се налази већ се не може успоставити никаква веза естетике хотела „Мериот“ с цјелокупном архитектуром Београда, чиме је веома грубо повријеђен дух изузетно важног мјеста за град и државу.⁶⁰

Постоје и примјери скорије изведених узиданих објеката у центру града који су се успјешно уклопили у постојеће урбано ткиво и унијели извјесно освјежење у архитектуру Београда. Изненађује то да је један од два значајна примјера дјело архитекте Исаија Винфелда, који не потиче с нашег поднебља, а препознао је просторне и амбијенталне вриједности Студентског трга и пројектовао хотел „Сквер Најн“, који је усклађен с доминантним колоритом и

Сл. 15. Сџамбено-џословни објекати у Добрачиној 8, улична фасада, 2019. (фоџоџрафија: М. Микић)

пропорцијама околне архитектуре (сл. 14). Иако је зграда готово монотоне композиције, на граници да створи утисак бојажљиве и неинспиративне архитектуре, јасан концепт, одабир детаља, материјализација и беспријекорна изведба овај хотел сврставају међу боље интерполације изграђене у XXI вијеку.⁶¹ У исту категорију би се могла сврстати и иновативна интерполација „Инфинити“, архитекте Миодрaга Мирковића у Добрачиној 8, која до данас није у потпуности изведена, а која је претендовала да ексклузивно становање у Београду подигне на виши ниво. Њена заталасана стаклена фасада је јединствен примјер органског обликовања интерполације у архитектури Београда, која услед још неразјашњених околности није у употреби (сл. 15). Храбро иступање од шаблона у компоновању без претенциозно такмичарских намјера према окружењу било би пожељно његовати у пројектанској пракси у циљу стварања аутентичне архитектуре нашег времена, која ће комуницирати и с поштовањем се односити према архитектури наших претходника.

Закључак

У односу новоизгрђеног објекта према сусједним, огледа се однос савремене архитектуре према затеченом стању, односно савременог грађења према градитељском наслеђу, па значај проматрања интерполација као феномена не бива важан само на нивоу архитектуре и односа новоизграђеног према најближим сусједним грађевинама, већ се може испитати на који је начин објекат допринио естетици уличног низа, улице, трга или блока. Анализирањем већег броја савремених интерполација, могу се уочити актуелне тенденције у архитектонском обликовању, детектовати урбанистички проблеми на нивоу града, слабе тачке важећих просторних планова. Истраживања архитектуре настала у периоду који није довољно временски удаљен да би се стекли сви предуслови за објективно сагледавање појаве, носе ризик неутемељених закључака, али је значај покретања дискурса

и одржавања интересовања стручне и шире јавности за тему изузетан.⁶² За архитекте ствараоце пожељно је разумијевање тренутка у којем се налазе локална и свјетска архитектонска сцена како би били способни да кроз своје дјело раде на унапређењу града, а не само на обезбеђивању функционалних потреба крајњих корисника пројектованих простора. Из тог разлога би континуално жив стручни дијалог био и стваралачки стимулативан. За све грађане би актуелни стручни чланци, мултидисциплинарна или мултимедијална истраживања имали првенствено едукативни карактер, а јачање интересовања грађанства за токове градње би питања општег интереса у архитектури ставила у први план.

Милица М. Микић,
архитекта и историчар уметности
„Потка“ д. о. о.
archimil@yahoo.com

НАПОМЕНЕ:

- 1] Kadijević 2015: 243–258.
- 2] Maroević 1986: 198.
- 3] Алфировић и Симоновић Алфировић 2015: 24–39.
- 4] *Истио*.
- 5] Микић 2020: 10,170–179.
- 6] *Истио*: 10.
- 7] Maroević 1986: 210.
- 8] Микић 2020: 11.
- 9] Maroević 1986: 214.
- 10] *Isto*: 206–209.
- 11] Милетић Абрамковић 2007: 66–67.
- 12] Perović 2003: 214–222; Милетић Абрамковић 2007: 67–68; Radonjić 2012: 121–136.
- 13] Perović 2003: 220–222.
- 14] *Isto*.
- 15] *Isto*: 217.
- 16] Vobić 2012: 124.
- 17] Микић 2020: 17–23.
- 18] Милашиновић Марић 2002: 78; Mitrović 2012: 109; Микић 2020: 66–72.
- 19] Милетић Абрамковић 2007: 68.
- 20] Perović 2003: 272; Алфировић 2015: 293.
- 21] Шкаламера 1967: 313–34; Кадиевић 1990: 141–173; *истио* 2004: 53–70.
- 22] Милашиновић Марић 2002: 24.
- 23] Sagić 1997: 46; Buđevac i Mitrović 1999: 375–380; Јевтић 1999: 185–197.
- 24] Милетић Абрамковић 2007: 68.
- 25] Рајковић 2011: 189.
- 26] Кадиевић 2005: 358, Несторовић 2014: 341.
- 27] 2Микић 2020: 47.
- 28] Јевтић 1999: 190–197.
- 29] Половина 2009: 60; Алфировић 2013б: 85–88; *истио* 2015: 266.
- 30] Алфировић 2013б: 85–88.
- 31] Микић 2020: 32–38.
- 32] Алфировић 2012: 60–61.
- 33] Милашиновић Марић 2002: 86–93; Јевтић 2004: 121–122.
- 34] Алфировић и Симоновић Алфировић 2017: 52–71, Микић 2020: 58–65.
- 35] Јевтић 2004.
- 36] Микић 2020: 73–79.
- 37] Алфировић 2013а: 72–83.

- 38] Radonjić 2012: 121–136.
 39] Кадијевић 2019а: 61–70.
 40] *Истио*: 115–133.
 41] Кадијевић 2009: 235–253.
 42] Petrović 2003: 268.
 43] Истинитост тврдње могуће је провјерити на апликацији Дирекције за грађевинско земљиште. Предметна грађевинска парцела се састоји од сљедећих катастарских парцела: к.п. 1902/3, к.п. 1903/3, к.п. 1904/3 и к.п. 1903/1 КО СТАРИ ГРАД; Lazović 2003: 32–35.
 44] Алфиревић и Алфиревић Симоновић 2017: 67; Јевтић 2004: 183.
 45] Микић 2020: 93–98.
 46] Mitrović 2012: 90.
 47] Алфиревић 2012: 59–69.
 48] Микић 2020: 149–154.
 49] Димитријевић Марковић 2016: 151–163.
 50] <https://gis.beoland.com/pdf/pgrdir/2.S6.1.pdf> [2. 4. 2021]
 51] *Истио*.
 52] Димитријевић Марковић 2016.
 53] Пројектна документација, Технички извештај – Архитектонски део (2009), Архив Републичког завода за заштиту споменика културе.
 54] Несторовић 2014: 216; Вујовић 2003: 131.
 55] Марковић 2004: 103–118; Кадијевић 2011: 467–477.
 56] Микић 2020: 188–194.
 57] Милашиновић Марић 2017: 45–51.
 58] Кадијевић 2004: 53–70; Несторовић 2014: 220.
 59] Вујовић 2003: 139–152; Кадијевић 2005: 301, 336; *истио* 2013: 127–139.
 60] Јевтић 2016.
 61] Микић 2020: 113–119.
 62] Кадијевић 2009: 235–253.

ЛИТЕРАТУРА:

- Алфиревић, Ђ.** (2012), Има ли експресионизма у српској архитектури? : Интервју са Спасојем Крунићем, Василијем Милуновићем, Михаилом Чанком, *Архитектура и урбанизам* 35 (Београд): 60–61.
- Алфиревић, Ђ.** (2013а), Има ли експресионизма у српској архитектури? : Интервју са Браниславом Митровићем, Мариом Јобстом и Огњеном Ђуровићем, *Архитектура и урбанизам* 37 (Београд): 72–83.
- Алфиревић, Ђ.** (2013б) Има ли експресионизма у српској архитектури? : Интервју са Миодрагом Мирковићем, *Архитектура и урбанизам* 38 (Београд): 85–88.
- Алфиревић Ђ.** (2015), *Експресионизам у архитектури XX века*, докторска дисертација, Архитектонски факултет, Универзитет у Београду.
- Алфиревић, Ђ. и Симоновић Алфиревић С.** (2015), Интерполација у архитектури : Приступ пројектовању интерполираних објеката и „спона“ као интегративни елемент, *Архитектура и урбанизам* 41 (Београд): 24–39.
- Алфиревић, Ђ. и Симоновић Алфиревић, С.** (2017), Пројектовање интерполација : Разговори са архитектурама Светиславом Личином, Спасојем Крунићем, Браниславом Митровићем, Гораном Војводићем и Јеленом Ивановић Војводић, *Архитектура и урбанизам* 45, ИАУС (Београд): 52–71.
- Bobić, Đ.** (2012), *Traganje za gradom*, Beograd: Orion Art.
- Budevac, D. i Mitrović, V.** (1999), Konstrukcija od nerđajućeg čelika palate Zepter u Beogradu, *Izgradnja* 10 (Beograd): 375–380.
- Вујовић, Б.** (2003), *Београд у прошлости и садашњости*, Београд: Драганић: 131.
- Димитријевић Марковић, С.** (2016), Проблемско поље обликовања у плановима урбане обнове, *Наслеђе XXVII* (Београд): 151–163.
- Јевтић, Х. М.** (1999), Три нове зграде у заштићеној зони Кнез Михаилове улице, *Наслеђе II* (Београд): 185–197.
- Јевтић, Х. М.** (2004), Критички рефлексии – 101 осврт на савремену архитектуру Србије, Београд: НИИ.
- Јевтић, Н. М.** (2016), *Urbani uljez, Vreme*, 3. mart, dostupno na: <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1372379> [2. 4. 2021]
- Кадијевић, А.** (1990), Живот и дело архитекте Драгише Брашована (1887–1965), *Годишњак града Београда XXXVII* (Београд): 141–173.
- Кадијевић, А.** (2004), Два тока српског архитектонског Ар-Нувоа : Интернационални и национални, *Наслеђе V* (Београд): 53–70.
- Кадијевић, А.** (2005), *Есејика архитектура академизма (XIX–XX век)*, Београд: Грађевинска књига.
- Кадијевић, А.** (2009), Видови дистанцирања од појава током њиховог тумачења у архитектонској историографији, *Наслеђе X* (Београд): 235–253.
- Кадјевић, А.** (2011), Hrvatski arhitekti u izgradnji Beograda u 20. stoljeću, *Prostor* 19 (Zagreb): 467–477.
- Кадијевић, А.** (2013), О архитектури београдске палате „Реунионе“, *Зборник Музеја примењених уметности* 9 (Београд), 127–139.
- Кадјевић, А.** (2015), Interpolations – Necessity and inspiration of newer Belgrade architecture, *Matica srpska – journal for fine arts* 43 (Novi Sad): 243–258.

- Кадиевић, А.** (2019а), *Глобализација – генерацион кризе ауторске архитектуре и поштомисливања наслеђа у Србији*, у: зборник радова, ур. Димитријевић Марковић С., Београд: Завод за заштиту споменика културе града Београда: 61–70.
- Кадиевић, А.** (2019б), *Глобализација као рестриктивна културна пракса и елементи њене предисторије у српској архитектури*, *Наслеђе XX* (Београд): 115–133.
- Lazović, Z.** (2003), *Realizacije – HVV Banka*, *Forum+ 4* (Beograd): 32–35.
- Марковић, Р. И.** (2004), *Прва хрватска штедионица архитектуре Диониса Сунка*, *Наслеђе V* (Београд): 103–118.
- Мароевић, И.** (1986), *Sadašnjost baštine*, Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti SR Hrvatske.
- Микић, М.** (2020), *Интерполације у архитектури Београда (1990–2018)*, мастер рад, Филозофски факултет, Одељење за историју уметности, Универзитет у Београду.
- Милашиновић Марић, Д.** (2002), *Водич кроз модерну архитектуру Београда*, Београд: Друштво архитеката Београда.
- Милашиновић Марић, Д.** (2002), *Интервју: Svetislav Ličina*, *Forum + 49* (Beograd): 86–93.
- Милашиновић Марић, Д.** (2017), *Архитектура у контексту: Трговачко-пословни и хотелски комплекс „Рајићева“*, *Архитектура и урбанизам 45* (Београд): 45–51.
- Милетић Абрамовић, Љ.** (2007), *Паралеле и контрасти: српска архитектура 1980–2005*, Београд: Музеј примењене уметности.
- Mitrović, M.** (2012), *Arhitektura Beograda 1950–2012*, Beograd: ЈП „Службени гласник“.
- Несторовић, Б.** (2014), *Архитектура Србије у XIX веку*, Београд: Art Press.
- Perović R. M.** (2003), *Srpska arhitektura XX veka: Od istoricizma do drugog modernizma*, Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Половина, Г.** (2009), *Транзитивни обликовни концепти на примерима архитектуре Београда*, *Наслеђе X* (Београд): 41–64.
- Rajović, S.** (2011), *Arhitektura : 33 konkursna projekta*, Beograd: S. Rajović.
- Radonjić, O.** (2012), *Privredna struktura i (ne)održivost modela privrednog razvoja grada Beograda*, *Limes plus 1/2* (Beograd): 121–136.
- Сачић Р.** (1997), *Годишња награда SAS-а за архитектуру*, DaNS (Novi Sad): 46.
- Шкаламера, Ж.** (1967), *Сецесија у архитектури Београда 1900–1914*, *Зборник за ликовне уметности 3* (Нови Сад): 313–340.

Summary: MILICA MIKIĆ

THE SIGNIFICANCE OF RESEARCH FOR CONTEMPORARY INTERPOLATIONS, USING EXAMPLES OF INTERPOLATIONS IN BELGRADE (1990–2018)

Interpolation (lat. *interpolatio*) is a term that denotes the process of estimating an unknown value that falls between two known values. In architecture, interpolation is the incorporation of a new building between two existing ones, where the new addition can be executed in a number of different typological variants. Interpolated buildings are a characteristic type of construction for cities with large and growing populations, and are a consequence of the lack of substantial plots on which it is possible to build free-standing constructions. In Belgrade, the first interpolations appeared in the final quarter of the 19th century, and today they represent virtually the only possible construction type in city's urban core.

The aesthetics of interpolated buildings are conditioned not only by the adjacent buildings, but also by the urban environment in which the newly designed building has been situated. As interpolations are elementary construction units of the streets, squares and blocks to which

List of Figures

- Fig. 1 Angular interpolation by M. Lojanica and linear interpolation by M. and D. Marušić, 2019 (photo by M. Mikić)
- Fig. 2 'Zepter' mansion, street-facing facade, 2018 (photo by M. Martinović)
- Fig. 3 'Kristal' mansion, facade in Knez Mihailova Street, 2019 (photo by M. Mikić)
- Fig. 4 'Progres' mansion, facade in Knez Mihailova Street, 2019 (photo by M. Mikić)

they belong, they indirectly affect the appearance of a wider urban area, and therefore, when designing such buildings, it is necessary to take into account all input parameters established by their environment, and to consider ways in which a newly designed building will change the composition to which it belongs. When it comes to researching current trends in contemporary Belgrade architecture, interpolation can be used as an example by which to examine the complex relationships surrounding the insertion of the newly designed into the existing, and by analysing a number of different examples and cross-comparing their related characteristics, it is possible to determine trends in architectural design and aesthetic development. Initiating a specialist discourse – as well as a broader public one – on the topic of interpolated buildings is important in order to comprehensively consider the effects that architectural practice has, not only upon aesthetics, but also upon the way the city and the people within it function. The undertaking of a valorization of interpolations when insufficient time has passed to objectively assess their value carries with it the risk of premature and unfounded conclusions, but at the same time serves as an incentive for the adoption of positive practices and a means by which to highlight negative ones, both in the present and recent past, all with the aim of fostering more responsible, layered and thoughtful design in the future. In order to achieve this, however, it is necessary to initiate multidisciplinary research that would look at the problem of building design in densely populated areas from a number of different angles.

Milica M. Mikić,
architect and art historian
Potka d. o. o.
archimil@yahoo.com

- Fig. 5 'Zora' mansion, facade on the corner of Makenzijeve and Kneginja Zorka streets, 2019 (photo by M. Mikić)
- Fig. 6 'Jinpros' commercial-administrative building, 2019 (photo by M. Mikić)
- Fig. 7 Residential and commercial building at Kumanovska 14-16, street-facing facade, 2019 (photo by M. Mikić)
- Fig. 8 Commercial building of HVB Bank in Rajičeva Street, 2019 (photo by M. Mikić)
- Fig. 9 Residential and commercial building at Stojana Protića 16, street-facing facade, 2019 (photo by M. Mikić)
- Fig. 10 Residential and commercial building at Bore Stankovića 17, 2019 (photo by M. Mikić)
- Fig. 11 Commercial building at Kneza Mihaila 44, 2019 (photo by M. Mikić)
- Fig. 12 Rajičeva Shopping Centre, view from Rajičeva Street, detail, 2019 (photo by M. Mikić)
- Fig. 13 Hotel at Vase Čarapića 2-4, view from Trg Republike, 2019 (photo by M. Mikić)
- Fig. 14 Square Nine Hotel, Studentski Trg 9, 2019 (photo by M. Mikić)
- Fig. 15 Residential and commercial building at Dobračina 8, street-facing facade, 2019 (photo by M. Mikić)